

Päts, Laidoner ja Eenpalu käitusid õigesti?

Estonia teater tähistab vabariigi juubelit Katri Aaslav-Tepandi ja Tõnu Tepandi etendusega «President»

EVA KÜBAR
eva.kybar@postimees.ee

Homme Estonias esietenduva näidendi «President 1939» autoritel Katri Aaslav-Tepandil ja Tõnu Tepandil on kindel visioon, mis Eestis aastatel 1939–1941 juhtus, ja nad kutsuvad ka eesti rahvast üles toonaseid riigijuhete mõistma.

Olete öelnud, et lavastuses on nii dokumentidele tuginevat kui ka n-ö kunstilist tõe. Milline on nende vahet?

Tõnu Tepandi (T.T): See pole nii, et kunstiline tõde on kuidagi vale ja dokumendid on õiged. Dokumendid ja faktid on lihtsalt viidud uude seosesse. Oleme kasutanud aja, teemade sündmuste tihendamist, mis loob uue terviku, meie tõlgenduse.

Katri Aaslav-Tepandi (K.A-T): Ega me ei tea ju täpselt, mis 28. septembri öösel 1939 tegelikult Kadriorus juhtus, selle öö kohta on ainult kaudseid vihjeid, et oli kõne all, kas kuulutada välja mobilisatsioon.

Mobilisatsiooni ei kuulutatud välja. See on üks fakt, millest lähtusime. Aga me koondasime sinna öösse sisse ka eelnevate ja järgnevate päevade teemad, kogu septembri sündmused.

T.T: Korjasime kokku hulga fakte, mis võiksid olla päris tõesed. Arvestasime ainult autentseid allikaid ja neid mälestusi, kus inimene oli ise osalenud – n-ö päristekste. Kogu selle andmestiku sünteesisime stsenaariumi vormi ja nüüd lavastuses

ma, kogu septembris saadud.

T.T: Korjasime kokku hulga fakte, mis võiksid olla päris tõesed. Arvestasime ainult autentseid allikaid ja neid mälestusi, kus inimene oli ise osalenud – n-ö päristekste. Kogu selle andmestiku sünteesisime stsenaariumi vormi ja nüüd lavastuses lähme täie vilega toonaste sündmuste ruumi sisse ning vaatame, mis siis tegelikult juhtus. Miks mõni mees ütles just nii ja miks tehti just selline otsus.

Mis on proovide käigus selgunud? Miks Päts ja Laidoner käitusid just nii?

K. A-T: Mitte ainult Päts ja Laidoner, ka peaminister Kaarel Eenpalu – nemad sattusid sel ajal olema Eesti saatuse otsustajate hulgas. Ja tänapäeva eestlasel on argimüütiline teadmine, nagu oleks riigijuhid otsustanud üksi omapäi N Liidu nõudmistele alla kirjutada.

Meile sai uurimise käigus ikka selgemaks, et NSV Liidule alistumise otsuse taga olid pea-aegu kõik poliitilised ringkonnad, valitsus, Riigivolikogu ja Riiginõukogu välis- ja riigikaitsekomisjon, seda toetas ka opositsioon eesotsas Jaan Tõnissoniga. See otsus oli palju laiem kandega kui ainult Pätsi või Laidoneri sõna, allkiri.

T.T: Kohe alguses panime enda jaoks postulaadi maha, et ei anna hinnangu, ei ütle tõde. Kui ise pole kohal olnud, siis ära öienda. Teine põhitees: meie oleme alles, riik on alles. Ja kuigi me ei ütle lavastuses, kas Eesti riigijuhtide otsus alistuda oli õige või vale, aga nende faktide valguses märgides pean tunnustama, et mina oleks ka teinud nii.

Tihti küsivad eestlased, miks andsid Päts ja Laidoner Eesti ilma ühegi püssipauguta ära.

K. A-T: Kas see pole lihtsalt üks käibetõde, liiga lihtsustav, pealiskaudne?!

T. T: Inimesed on harjunud

Katri Aaslav-Tepandi lavastas «Presidendi», Konstantin Pätsi kehastab tema kaasstenarist Tõnu Tepandi.

Peeter Langovits

looma müüte – nagu see, et kõik naised on vaat sellised ja mehed on vaat sellised. Aga teine asi on see, kui sa võtad ette, süvened, siis võib saada tõepärase pildi.

Milline on teie vaatepunkt etenduses?

K. A-T: Ilmnes, et kui Eesti riigijuhid 1939. ja 1940. aasta rasked otsused vastu võtsid, siis kõik need sündisid puhta südametunnistusega. See kuidagi kumab kõigist dokumentidest läbi. Oli tahe päästa eesti rahvas. See on peamine. Nad uskusid, et need valikud, mis nad teevad, on parimad võimalikud.

«Ja tänapäeva eestlasel on argimüütiline teadmine, nagu oleks riigijuhid otsustanud üksi omapäi N Liidu nõudmistele alla kirjutada.»

T.T: Neil oli valida halva ja väga halva vahel. Ja väga oluline on, et see ei olnud mingil juhul ostu-müügitehing. Nad tegutsesid oma parima võimisega, selle teadmise, mis neil oli.

Et te püüate kujutada kolme riigimeest positiivsemas valguses, kui tavapärane ajalugu seda teeb?

T.T: Me ei püüa positiivsemalt kujutada, aga see kukub lihtsalt välja positiivsemalt kui mõne viriseva selli jutt.

K. A-T: Tuleb püüda aru saada. Kui vaatad 1939. aasta sügise Euroopa poliitilist situatsiooni, siis see oli Baltikumile väga raske.

On küsimus, kas Eestil olnuks üldse võimalust saada mingit välisabi sõja korral NSV Liiduga. Saksamaa sulges Läänemere, suleti kõik varustusteed.

Väga mõtlemapanev on aga siiski näiteks see, et kui tuli N Liidult baaside lepingu sõlmimise nõue, siis otsustas Eesti valitsus, et ei palu teistelt riikidelt sõjalist ega poliitilist abi, sest arvati, et niikuinii seda ei anta.

Mis võisid olla sellise käitumise motiivid?

K. A-T: Siin võib vaid oletada. Lavastuses puudutame seda teemat, meie tegelased avavad oma otsuste motiive.

Oleme lähtunud allikadokumentidest, et tegelaste mõttemaailm, valikute tagamaad, põhjused kätte saada, ma ei tea, kas see on õnnestunud täielikult, aga see oli üks eesmärk.

Kas lavastamise käigus selgus ka mingit uut ajaloolist faktiteadmist?

K. A-T: Meie tahtsime kõigepealt ise neist asjadest aru saada ja kui tuli juba teadmine, siis tahtsime sellest rääkida. Kogu meie trupi töö proovides on olnud väga uurimuslik.

«Neil oli valida halva ja väga halva vahel. Ja väga oluline on, et see ei olnud mingil juhul ostu-müügitehing.»

Kuidas õnnestus näitlejatele kogu see mahukas materjal selgeks teha?

K. A-T: Kõige raskem oli ikka selle 1939. aasta sündmuste rea loomine. Põhjuse-tagajärjehela loomine, leida seosed, murdepunktid. Sest alates 1939. aasta septembrist, alates Saksamaa tungimisega Poolasse, hakkasid ka siin Eestis sündmused toimuma pöörase kiirusega, olukorrad muutusid päevadega, isegi tundidega.

T.T: Ja siis sellest väga mahukast materjalist võtsime välja kümme protsenti väärtuslikku.

Tõnu, teie mängite etenduses Pätsi. Kas ta sai teie jaoks ka uue tähenduse?

T.T: Pätsi olemus pole minu jaoks muutunud, sest ega ma teda enne ju ei tajunud. Aga praegu ma ääri-veeri hakkasin taipama, mis inimene ta võis olla.

Ja mis inimene ta siis oli?

T.T: Seda ma ei saa öelda. Nagu ma ka ei saa iseenda kohta öelda, milline inimene ma olen. Ma ei esita Pätsi, ma mängin teda.

Millest üldse tuli huvi sellise mahuka materjali vastu?

T.T: Minul on see küsimus lapsest saadik hinges olnud. Aastad 1939, 1940 ja 1941 sõidavad mulle alati süngelt sisse, nii et ei taha nende peale mõeldagi.

Samas teadmised selle aja kohta on kaootilised – suguvõsa jutud, meeste mõrina-laulud jne.

Hakkasin selle teemaga tõsisemalt tegelema, sest mind häiris, et see mulle kogu aeg sisse sõitis.

See oli siis psühholoogiline probleemiga tegelemine, et sellest lahti saada?

T.T: See on laiem küsimus, sest see on reaalsus, päriselu. Eesti riik on minu jaoks tungitasandi nähtus – ma armastan seda ja see on minu jaoks kogu aeg olemas olnud. Ja ma tahaksin aru saada, kas inimestele tehti siis kurja või mitte.

K. A-T: Võib ka öelda, et see töö on olnud puhastamine, et rõõmsalt ja vabana edasi minna.